

ΙΣΩΣ να μη χρειαζόταν κάποιο προφητικό χάρισμα για να είχε προβλέψει κανείς την «περεστρόικα» του Γκορμπατόφ. Ίσως να αρκούσε η πολιτική οξυδερκεία. Αν η Σοβιετική Ένωση ήθελε να παραμείνει υπερόδυναμη, ήταν υποχρεωμένη να αντιμετωπίσει κάποτε την κοινωνική κρίση που επιφέρει η μείωση της παραγωγικότητας. Να προσφέρει κίνητρα – δηλαδή **νόημα** και **περιεχόμενο** στην προσωπική παραγωγική πράξη. Να επιδιώξει την αφύπνιση κάποιων κοινωνικών δυναμικών. Γιατί η ιδεολογία και οι πρακτικές του κομματικού κρατισμού δεν εμπνέουν κανέναν – είναι πασιδηλο.

Ίσως να μη χρειαζόταν προφητικό χάρισμα για να προχωρήσει κανείς και σε μια πιο παράδοξη πρόβλεψη: Ότι η Ρωσία θα αναγκαστεί κάποτε να παίξει στον πολιτικό της δίο το χαρτί της εκκλησιαστικής Ορθοδοξίας του λαού μας.

Μοιάζει παραδοξολόγημα μια τέτοια πρόβλεψη. Όμως μιλάμε για **νόημα** του προσωπικού δίου των ανθρώπων και της καθημερινής τους δουλειάς. Και οι μεταρρυθμίσεις του Γκορμπατόφ είναι a priori παγιδευμένες σε μια νοσηματοδότηση της παραγωγικής πράξης που θεμελιώνεται σε αδιέξοδη πόλωση. Αν η σοβιετική ηγεσία αναζητήσει κάποτε αδιέξοδο από την πόλωση, θα χρειαστεί να καταφύγει στην εκκλησιαστική Ορθοδοξία του ρώσικου λαού.

Κάπως αφαιρετικά και γριφώδη όλα αυτά, και πρέπει να εξηγηθούν καλύτερα.

Το πείραμα της «περεστρόικα» είναι ολοφάνερο γλύστημα από την **κολλεκτιβιστική** στην **ατομικιστική** νοσηματοδότηση της παραγωγικής δραστηριότητας. Και κάθε γλύστημα στον ατομισμό, κάθε παραχώρηση στα κίνητρα του ατομικού κέρδους, στις ατομικές ελευθερίες και στις δημοκρατικές διαδικασίες, κάθε αδαρία στις ολοκληρωτικές προδιαγραφές του σοσιαλιστικού κρατισμού, έχει γνωστές και δοκιμασμένες συνέπειες: Πολλαπλασιάζει με γεωμετρική πρόοδο τις απαιτήσεις του καταναλωτισμού. Θεριεύει τις διεκδικήσεις της εγωκεντρικής και ακοινωνήτης ευζωίας, τη θωράκιση του ατομικού συμφέροντος και της ατομικής σκηνερίας μέσα από τη συνδικαλιστική διεκδίκηση. Δεν είναι δυνατό να μη βλέπει το δίλημμα η σοβιετική ηγεσία. Και να μην εντοπίζει την ιστορική του καταγωγή.

Η ΑΔΙΕΞΟΔΗ πόλωση κρατικισμού και φιλελευθερισμού, κολλεκτιβίας και ατομικισμού, αντανάκλα κάποιες αφετηριακές και θεμελιώδεις επιλογές στη νοσηματοδότηση της ανθρώπινης ύπαρξης και της ανθρώπινης πράξης, του αντικείμενου κόσμου και της χρήσης του κόσμου. Επιλογές που διαφοροποιούν και διαμορφώνουν ό,τι ονομάζουμε σήμερα «δυτικοευρωπαϊκό πολιτισμό». Τον **τρόπο** του δίου, και ακόμα πιο πέρα: τη νοο-τροπία του δυτικοευρωπαϊκού ανθρώπου (χριστιανού ή άθεου, αδιάφορο). Γιατί η καταγωγή των αφετηριακών επιλογών του ευρωπαϊκού εντοπίζεται στη θρησκευτική του παράδοση. Κι αν ο αφορισμός μοιάζει σε μερικούς αυθαίρετος, δεν έχουν παρά να τον ελέγξουν με ελάχιστο κόπο μελέτης. Ανατρέχοντας έστω και μόνο στις «αυθεντίες» της ευρωπαϊκής γραμματείας: Από τον Μαξ Βέμπερ, ως τον Χόρκχάιμπερ, λόγου χάρι.

Από τη μια η κοινωνική ανισότητα της «ελευθερίας» των ατομικών θωρακίσεων. Κι από την άλλη, η εξισωτική ανελευθερία της υποταγμένης μάζας. Την πόλωση τη γέννησε η Δύση και τη συντηρεί, παλεύοντας αιώνες τώρα για ορθολογικές εξισορροπήσεις. Αλλά το πρόβλημα δεν είναι οργανωτικό, δεν αντιμετωπίζεται στο επίπεδο των σχεδιασμών και της μεθόδου. Μάρτυρες αυτής της πιστοποίησης είναι οι ίδιοι οι οικονομολόγοι. Το παιχνίδι κρίνεται από τις αφετηριακές και θεμελιώδεις επιλογές που δίνουν νόημα ή αφήνουν

«ΠΕΡΕΣΤΡΟΪΚΑ» ΚΑΙ «ΣΟΡΤΣ»

Του **Χρήστου Γιανναρά**

α-νόητη την καθημερινότητα του ανθρώπου: Τι είναι πραγματικό και τι φαντασιώδες, τι υπαρκτό και τι ανύπαρκτο. Οι απαντήσεις της δυτικής χριστιανότητας, αλλά και η αθεϊστική απόρριψή τους δεν μας έπεισαν ότι αρκούν για να μεταμορφώσουν το άτομο σε κοινωνική ύπαρξη, να συνταξιοδώσουν κοινωνικότητα και ελευθερία.

Το δίλημμα ατομικισμού και κολλεκτιβίας η Ρωσία το ξέρει στο ίδιο

“...Η αδιέξοδη πόλωση κρατικισμού και φιλελευθερισμού, κολλεκτιβίας και ατομικισμού, αντανάκλα κάποιες αφετηριακές και θεμελιώδεις επιλογές στη νοσηματοδότηση της ανθρώπινης ύπαρξης και της ανθρώπινης πράξης, του αντικείμενου κόσμου και της χρήσης του κόσμου”

της το κορμί – έζησε στο κορμί του λαού της, με τον πιο ακραίο και απόλυτο τρόπο, και τα δυο ενδεχόμενα της δυτικοευρωπαϊκής επιλογής. Με τον Μέγα Πέτρο γνώρισε τον πρώτο ριζικό εκδυτικισμό της κοινωνικής της άρθρωσης και της πνευματικής της ταυτότητας. Για χάρη των «εξ εσπερίας φώτων» και της «προόδου» υιοθέτησε δομές και οργάνωση κοινωνικού δίου, που οδήγησαν στην πιο δάναυση κοινωνική ανισότητα και ατομική θωράκιση των ολίγων. Σύμβολα εκείνου του πρώτου εκδυτικισμού απόμειναν τελικά οι «Νεκρές ψυχές» της δουλοκτητικής φεουδαρχίας, το «Σπίτι των πεθαμένων» από τις σιδηρικές εκποτίσεις.

ΜΕ ΤΟΝ Λένιν η Ρωσία γνώρισε τον δεύτερο ριζικό εκδυτικισμό της κοινωνικής της άρθρωσης και της πνευματικής της ταυτότητας. Αυτή τη φορά στην κατεύθυνση του ανελεύθερου εξισωτισμού και της απόρριψης κολλεκτιβίας. Ήταν οι καινούργιες «προοδευτικές» ιδέες της Ευρώπης θωρακισμένες με τη σαρωτική λογική του μαρξιστικού ντετερμινισμού της ιστορίας. Και σύμβολα αυτού του δεύτερου εκδυτικισμού είναι τελικά το «Αρχιτέλαος Γκουλάγκ» και η εφιαλτική «Ημέρα του Ιβάν Ντενίσοβιτς».

Αλλά το παιχνίδι του κόσμου μας εξακολουθεί να παίζεται στην προνομιακή αυτή χώρα. Γιατί είναι η μόνη που αφού έζησε μαρτυρικά και κατάσαρκα τους δυτικούς πειραματισμούς, εξακολουθεί να ενοσρκώνει μια πραγματική δυνατότητα ριζικά διαφορετικού κοινωνικού (και οικονομικού - πολιτικού) προσανατολισμού. Τη

δυνατότητα που σώζεται στην πάντοτε (και ανερχόμενη) ζωντανή εκκλησιαστική Ορθοδοξία του λαού της.

Ξέρω ότι η έκφραση «εκκλησιαστική Ορθοδοξία» ανακαλεί σε κάποιους αναγνώστες συνειρμούς άσχετους ή και ολίγον αφελείς. Υποψιάζονται χομεινικές τάσεις και θεοκρατικά οράματα, ή υποθέτουν ηθικές «αξίες» και ιδεαλιστικά ιδεολογήματα. Αν απευθυνόμουν σε Ρώσους αναγνώστες, θα ήταν μάλλον περιττές οι διευκρινίσεις. Θα αρκούσε να τους θυμήσω τις προοπτικές κοινωνικής δυναμικής που ανίχνευσαν μέσα στην παράδοση της εκκλησιαστικής Ορθοδοξίας οι μεγάλοι διορατικοί της ρωσικής εμπειρίας – σε αδιάσπαστη διαδοχή από τον Κιριέφσκυ ως τον Σεργκέι Μπουλγκάκοφ.

Όμως απευθύνομαι σε Νεοέλληνες αναγνώστες, θρεμμένους με τον ανυποψίαστο «φωταδισμό» της εγχώριας μεταπρατικής διανοήσης. Που ούτε και καταδέχτηκε ποτέ να μελετήσει συστηματικά την κοινωνική δυναμική της ορθόδοξης λαϊκής παράδοσης. Θα μείνω λοιπόν ακατανόητος αν μιλήσω για τις θεμελιώδεις και αφετηριακές επιλογές που συγκροτούν τη νοο-τροπία και το ήθος του εκκλησιαστικά ορθόδοξου ανθρώπου: Την κοινωνική επαλήθευση της γνώσης – στους αντίποδες της ατομικής ratio. Την προτεραιότητα της **σχέσης** και του σεβασμού της αποτυχίας της σχέσης – στους αντίποδες της κατηγορικής Ηθικής και της νομικής απαιτησίας. Και σε ποια αντίληψη της αγοράς και του χρήματος, ή σε ποια πολιτική πράξη απολήγουν αυτές οι επιλογές.

ΣΚΟΤΕΙΝΑ και γριφώδη όλα αυτά, και τα συλλογιζόμενα κάτω από τον αμείλικτο ήλιο του Αιγαίου σε τρίτης θέσης κατάσταση άγονης γραμμής. Αυτά συλλογιζόμενα, γιατί παρατηρούσα μελαγχολικούς την εικόνα του πλήθους των Νεοελλήνων που συνωστίζομασταν εκεί, τον αισθητικό (τουλάχιστον αυτόν) εξευτελισμό μας, και προσπαθούσα να ξεδιακρίνω τι διασώζεται πια σε μας από τις καταβολές του ήθους μας. Ανέκφραστες μορφές και γυάλινα μάτια, απάθεια και ναρκισσισμός μιας κτηνώδους ευζωίας, σπαράγματα φράσεων μόνο για φαγάδια, λαϊκούς τραγουδιστές, Πασόκ, Νέα Δημοκρατία και φτηνά σεξουαλικά υπονοούμενα.

Όμως το βλέμμα μου το τραβούσε κυρίως η κοινή αμφίεση του πλήθους – το θερινό εθνικό μας ένδυμα – τα «σορτς». Το ρούχο που φοράμε είναι το «σημείον» της προσωπικής μας παρουσίας, του «λόγου» της προσωπικότητάς μας – και δεν περιμέναμε τους ψυχαναλυτές για να μας το πουν. Αν λοιπόν σπουδάσετε τα «σορτς» των Νεοελλήνων, ίσως φωτισθείτε για το πού οδηγεί η «περεστρόικα» του Γκορμπατόφ. Δύσκολες συνδέσεις και οπωσδήποτε ακατάλληλες για όσους ανθίστανται στην ενθιλικιώσή τους. Όμως αυτός ο συγκεκριμένος Νεοέλληνας ή η συγκεκριμένη Νεοελληνίδα, που μισοκαλύπτει με τα «σορτς» τη μαρμαμένη παχυσαρξία, την κνιπαριτίδα, τους κισσούς, τα στραβά και κακοχυμένα μέλη, έχει μια προσωπικότητα που σίγουρα διψάει κοινωνική αναγνώριση, δημιουργική πρωτοβουλία, προσωπική εκτίμηση. Και δεν έχει πια αυτό που ήξεραν οι παππούδες και οι γιαγιάδες μας: Ποιες προτεραιότητες πρέπει να δώσει στον καθημερινό δίο, για να «σημειώνεται» με κάθε στοιχείο της συμπεριφοράς η μοναδική, ανόμοια και ανεπαλήθετη προσωπικότητα – αυτή που μπορεί να αγαπηθεί και να αγαπήσει, να αναγνωριστεί και εκτιμηθεί, πέρα από την όποια σωματική φθορά.

Κάποια τέτοια μυστικά μάς μάθαινε κάποτε στον τόπο μας η Εκκλησία.

Και η σπουδή του ορθόδοξου εκκλησιαστικού ήθους εξακολουθεί να είναι μια ανοιχτή προσωπική δυνατότητα. Ελπίδες για κοινωνικές προοπτικές και αφύπνιση της ηγεσίας στα ουσιαστικά και πρωταρχικά, είναι μάταιο να τρέφουμε. Είμαστε τουλάχιστον εκατό χρόνια πίσω από τη ρωσική εμπειρία. Γι' αυτό και η «περεστρόικα» του Γκορμπατόφ ίσως κάπου να οδηγεί. Τα δικά μας «σορτς» πουθενά.